

Бондар О.Г., Завгородня І. М.,
Зайцев О. Л., Кухарев О. Є., Сліпченко
О. І.

ГЛАВА 10. СПАДКОВЕ ПРАВО

§ 1. Поняття спадкування, види спадкування. Відкриття спадщини, час і місце відкриття спадщини

Поняття спадкування. Відповідно до ст. 1216 ЦК *спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців).*

Реалізація права спадкування дає змогу забезпечити перехід майна, що належало померлому, до інших осіб. Зміст права спадкування включає в себе не лише можливість набувати у власність майно спадкодавця (можливість спадкувати), а й можливість для власника майна розпорядитися ним на випадок смерті (можливість заповідати).

Майно спадкодавця переходить до інших осіб у порядку правонаступництва. правонаступництвом є форма переходу прав та обов'язків від однієї особи (правопопередника) до іншої (правонаступника). Традиційно в цивільному праві виділяють два види правонаступництва – універсальне (повне) та сингулярне (часткове). При універсальному правонаступництві відбувається перехід усієї сукупності прав та обов'язків правопопередника до правонаступників за винятком тих, що нерозривно пов'язані з особою правопопередника. Натомість сингулярне правонаступництво полягає у переході до правонаступника не всього комплексу прав та обов'язків правопопередника, а лише певного його права.

Спадкування розглядається як універсальне правонаступництво, за якого до спадкоємців одночасно переходить вся спадщина (як права, так і обов'язки). Спадщина переходить як єдине ціле, з усіма способами забезпечення і покладеними на неї обтяженнями. Закон не дозволяє прийняти

частину спадкового майна, а від іншої – відмовитися. Прийняття спадщини має бути безумовним і беззастережним. Крім того, універсальному правонаступництву у спадковому праві притаманна ознака безпосередності, яка виявляється в тому, що спадкоємець набуває спадщину безпосередньо від спадкодавця без попередньої передачі її третім особам.

Види спадкування. Статтею 1217 ЦК визначено два види спадкування: 1) за заповітом та 2) за законом.

Спадкування за законом з'явилося історично раніше за спадкування за заповітом. Відповідно, перше протягом багатьох століть було в центрі спадкового права. Можна навести давній правовий принцип німецьких племен, що «лише Бог може зробити спадкоємцями, а не людина».

Спадкування за заповітом виникає за умови складення заповіту у формі та в порядку, встановленому чинним законодавством, та прийняття спадщини спадкоємцями за заповітом. Спадкування за законом здійснюється за наявності таких підстав: відсутності заповіту; визнання заповіту недійсним; усунення спадкоємців за заповітом від права на спадкування в порядку ст. 1224 ЦК; охоплення заповітом тільки частини спадкового майна; відмови спадкоємців за заповітом від прийняття спадщини (ст. 1273 ЦК) та смерть спадкоємця за заповітом до відкриття спадщини, якщо заповідачем не було зроблено підпризначення спадкоємця за заповітом (ст. 1244 ЦК).

Зазначені види спадкування є такими лише в узагальненому значенні, адже спадкування безпосередньо із закону не виникає. Для спадкування не тільки за заповітом, а й за законом необхідна певна сукупність юридичних фактів. Так, у разі спадкування за законом таких фактів має бути щонайменше три: особа, що закликається до спадкування, повинна входити до кола спадкоємців відповідної черги; відкриття спадщини; прийняття спадщини. Визначений у ст. 1217 ЦК поділ спадкування є дещо умовним, адже спадкування за заповітом також регламентується законом, однак при визначенні кола спадкоємців, розподілі спадкового майна між ними,

встановленні інших заповідальних розпоряджень, пріоритет надається волевиявленню фізичної особи, вираженому в установленій законом формі.

Закон не забороняє спадкування однієї частини спадщини за законом, іншої – за заповітом. Таке спадкування виникає у разі охоплення заповітом лише частини спадкового майна або визнання заповіту частково недійсним. Відмова спадкоємця за заповітом від прийняття спадщини не позбавляє його права на спадкування за законом (ст. 1275 ЦК).

Спадщина відкривається внаслідок смерті особи або оголошення її померлою (ч. 1 ст. 1220 ЦК).

Правове значення відкриття спадщини полягає в тому, що на цей час визначаються:

- коло осіб, які одержують право прийняти спадщину;
- склад спадщини (підкреслимо, що за життя фізичної особи її майно не може виступати предметом спадкування, крім випадків, коли вона помилково оголошена померлою в судовому порядку);
- строки на прийняття спадщини або на відмову від її прийняття.

Закон пов'язує відкриття спадщини із двома юридичними фактами: біологічна смерть фізичної особи; оголошення її померлою.

Згідно з ч. 1 ст. 15 Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» людина *вважається померлою з моменту, коли встановлена смерть її мозку (біологічна смерть)*. Смерть мозку означає повну і незворотну втрату всіх його функцій. Момент смерті мозку може бути встановлено, якщо виключені всі інші можливі за даних обставин причини втрати свідомості та реакцій організму.

Крім того, особа може бути оголошена померлою в судовому порядку за правилами ст. 46 ЦК. Так, фізична особа може бути оголошена судом померлою, якщо у місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування протягом трьох років; якщо вона пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підставу припускати її загибель від певного нещасного випадку, – протягом шести місяців; а за можливості

вважати фізичну особу загиблою від певного нещасного випадку або інших обставин внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру – протягом одного місяця після завершення роботи спеціальної комісії, утвореної внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру. Фізична особа, яка пропала безвісти у зв'язку з воєнними діями, може бути оголошена судом померлою після спливу двох років від дня закінчення воєнних дій. З урахуванням конкретних обставин справи суд може оголосити фізичну особу померлою і до спливу цього строку, але не раніше спливу шести місяців.

Правові наслідки оголошення фізичної особи померлою прирівнюються до правових наслідків, які настають у разі смерті (ч. 1 ст. 47 ЦК).

Як юридичний факт відкриття спадщини характеризується двома параметрами: часом та місцем.

Часом відкриття спадщини є день смерті особи або день, з якого вона оголошується померлою (ч. 2 ст. 1220 ЦК).

Під часом відкриття спадщини мають на увазі певну календарну дату, що термінологічно в контексті спадкових правовідносин означає добу, тому години та хвилини в межах цієї доби юридичного значення не мають.

Відповідно до ч. 3 ст. 1220 ЦК, якщо протягом однієї доби померли особи, які могли б спадкувати одна після одної, спадщина відкривається одночасно й окремо щодо кожної з них. Такі особи називаються *комморієнтами* (commorientes – ті, що померли одночасно). Спадкоємець, який помер хоч і через декілька годин після смерті спадкодавця, але наступної доби, не вважається померлим з ним одночасно, і у нього виникає право на спадщину.

Часом відкриття спадщини після смерті громадянина, який зазнав політичних репресій та був посмертно реабілітований у встановленому порядку, є день прийняття Комісією з питань поновлення прав реабілітованих рішення про повернення майна реабілітованого або про відшкодування його вартості спадкоємцям першої черги (п. 9 Постанови Верховної Ради України

«Про тлумачення Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні»).

Факт смерті фізичної особи встановлюється на підставі *свідоцтва про смерть*, виданого органом реєстрації актів цивільного стану. Свідоцтва про смерть на території України видають відділи державної реєстрації актів цивільного стану Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі, районних, районних у містах, міських (міст обласного значення), міськрайонних управлінь юстиції (ст. 4 Закону «Про державну реєстрацію актів цивільного стану»).

При відкритті спадщини на підставі судового рішення про оголошення фізичної особи померлою датою відкриття спадщини вважається час набрання законної сили рішенням суду, якщо інше не визначене у самому рішенні. У разі оголошення особи померлою за обставин, що загрожували їй смертю або давали підстави припускати її загибель внаслідок певного нещасного випадку, або у зв'язку з воєнними діями, днем вірогідної смерті може бути дата, зазначена в судовому рішенні. Слід зауважити, що відповідно до п. 1.7 гл. 10 розд. II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, рішення суду про оголошення фізичної особи померлою або про встановлення факту смерті особи в певний час не може бути прийнято нотаріусом на підтвердження факту смерті.

Відповідно до ст. 1221 ЦК *місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця.*

Якщо місце проживання спадкодавця невідоме, місцем відкриття спадщини є місцезнаходження нерухомого майна або основної його частини, а за відсутності нерухомого майна – місцезнаходження основної частини рухомого майна.

Правове значення місця відкриття спадщини полягає в тому, що за місцем відкриття спадщини подаються заяви про прийняття спадщини та про відмову від прийняття спадщини; визначається територіальна підсудність у

спадкових спорах за позовами кредиторів до прийняття спадщини спадкоємцями (ч. 3 ст. 114 ЦПК); за місцем відкриття спадщини суд визнає спадщину відумерлою (ст. 1277 ЦК); вживаються заходи щодо охорони спадкового майна.

Місцем проживання фізичної особи є житловий будинок, квартира, інше приміщення, придатне для проживання в ньому (гуртожиток, готель тощо), у відповідному населеному пункті, в якому фізична особа проживає постійно, переважно або тимчасово (ст. 29 ЦК).

Фізична особа, яка досягла чотирнадцяти років, вільно обирає собі місце проживання, за винятком обмежень, які встановлюються законом.

Місцем проживання фізичної особи у віці від десяти до чотирнадцяти років є місце проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, з ким вона проживає, опікуна або місцезнаходження навчального закладу чи закладу охорони здоров'я тощо, в якому вона проживає, якщо інше місце проживання не встановлено за згодою між дитиною та батьками (усиновлювачами, опікуном) або організацією, яка виконує щодо неї функції опікуна.

У разі спору місце проживання фізичної особи у віці від десяти до чотирнадцяти років визначається органом опіки та піклування або судом.

Місцем проживання фізичної особи, яка не досягла десяти років, є місце проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, з ким вона проживає, опікуна або місцезнаходження навчального закладу чи закладу охорони здоров'я, в якому вона проживає.

Місцем проживання недієздатної особи є місце проживання її опікуна або місцезнаходження відповідної організації, яка виконує щодо неї функції опікуна.

Місцем переважного проживання осіб, які втратили житлові приміщення і їх взято на облік як бездомних громадян, є юридична адреса спеціалізованого закладу, який здійснює облік бездомних громадян, або іншого закладу, уповноваженого здійснювати реєстрацію цих осіб.

Якщо спадкодавець мав декілька місць проживання, місцем відкриття спадщини вважається останнє місце реєстрації спадкодавця.

Після смерті військовослужбовців строкової служби, а також осіб, які навчалися в навчальних закладах, що розташовані поза місцем їх проживання, місцем відкриття спадщини визнається те місце, де вони проживали до призову на строкову військову службу або до вступу до відповідного навчального закладу.

Після смерті громадянина, який проживав у будинку-інтернаті для інвалідів, ветеранів, самотніх осіб та людей похилого віку, іншому закладі соціального призначення, місцем відкриття спадщини вважається місцезнаходження відповідного закладу.

Місцем відкриття спадщини після осіб, померлих в установах виконання покарань, визнається останнє місце проживання до арешту (взяття під варту).

Після смерті громадянина, який проживав на території монастиря, храму, іншого культового будинку, місцем відкриття спадщини вважається місцезнаходження відповідного будинку.

Якщо спадкодавець, якому належало майно на території України, мав останнє місце проживання на території іноземної держави, місце відкриття спадщини визначається на підставі Закону України «Про міжнародне приватне право». У статтях 70, 71 цього Закону встановлено такі правила:

- спадкові відносини регулюються правом держави, в якій спадкодавець мав останнє місце проживання;
- спадкування нерухомого майна регулюється правом держави, на території якої знаходиться це майно;
- спадкування майна, яке підлягає державній реєстрації в Україні, регулюється правом України.

За відсутності нерухомого майна місцем відкриття спадщини є місцезнаходження основної частини рухомого майна, що може бути підтверджено свідоцтвом про державну реєстрацію транспортного засобу, витягом з реєстру прав власності на цінні папери, ощадною книжкою тощо.

Місце відкриття спадщини підтверджується:

1) довідкою житлово-експлуатаційної організації, довідкою правління житлово-будівельного кооперативу про реєстрацію (постійне місце проживання) спадкодавця;

2) записом у будинковій книзі про реєстрацію (постійне місце проживання) спадкодавця, довідкою адресного бюро, довідкою райвійськкомату про те, що спадкодавець до призову на військову службу проживав за відповідною адресою.

Місце відкриття спадщини не може підтверджуватись свідоцтвом про смерть. У разі відсутності у спадкоємців документів, що підтверджують місце відкриття спадщини, нотаріус роз'яснює спадкоємцям їх право на звернення до суду із заявою про встановлення місця відкриття спадщини. У такому випадку місце відкриття спадщини підтверджується копією рішення суду, що набрало законної сили (п 1.12–1.14 гл. 10 розд. II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України).

Якщо визначити місце відкриття спадщини за правилами ст. 1221 ЦК неможливо, місце проживання спадкодавця встановлюється судом. У такому разі нотаріус вимагає від спадкоємців копію рішення суду, що набрало законної сили, про встановлення місця проживання спадкодавця.

§ 2. Склад спадщини

До складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті (ст. 1218 ЦК).

Спадщина – об'єкт спадкового правонаступництва. До складу спадщини входить не майно, а *право на майно*. Спадщина становить один із видів об'єктів цивільних прав, що характеризується локальним характером, адже може виступати об'єктом лише спадкових правовідносин. Крім того, спадщина має

чітко визначені межі існування – з часу відкриття спадщини до оформлення спадкоємцями прав на спадщину. Останнє пов'язане з отриманням свідоцтва про право на спадщину.

Спадщина – складний об'єкт. З огляду на це у ст. 1218 ЦК застосовується поняття «склад спадщини», що передбачає існування окремих її елементів у вигляді прав та обов'язків. За оборотоздатністю спадщина – об'єкт, обмежений у цивільному обороті, адже коло правочинів, що можуть бути вчинені стосовно спадщини, має досить вузький характер та обумовлене природою спадщини. Так, цивільне законодавство України допускає такі дії, як прийняття спадщини (ст. 1273 ЦК), визнання спадщини відумерлою (ст. 1277 ЦК), поділ спадщини (ст. 1278 ЦК), перерозподіл спадщини (ст. 1280 ЦК), управління спадщиною (ст. 1285 ЦК), оформлення, державна реєстрація прав на спадщину (ст. 1296–1299 ЦК). Водночас в національній системі не передбачено вчинення зі спадщиною таких звичайних для інших об'єктів дій, як купівля-продаж, дарування, застава, найм тощо¹.

Склад спадщини визначається на час відкриття спадщини. Заробітна плата, пенсія, стипендія, аліменти, допомога у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, суми відшкодувань у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, інші соціальні виплати, нараховані спадкодавцеві, але не одержані ним за життя, передаються членам його сім'ї, а у разі їх відсутності – входять до складу спадщини (ст. 1227 ЦК).

За правилом ст. 1219 ЦК не входять до складу спадщини права та обов'язки, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця, зокрема:

- 1) особисті немайнові права;
- 2) право на участь у товариствах та право членства в об'єднаннях громадян, якщо інше не встановлено законом або їх установчими документами;
- 3) право на відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;

¹ Печений О. П. Спадкове право / О. П. Печений. – Х. : Фактор, 2012. – С. 18.

4) права на аліменти, пенсію, допомогу або інші виплати, встановлені законом;

5) права та обов'язки особи як кредитора або боржника, які нерозривно пов'язані з особою.

§ 3. Правовий статус спадкодавця та спадкоємців

Спадкодавцем є фізична особа, смерть якої породжує спадкове правонаступництво.

Спершу слід вказати на те, що спадкодавець не є суб'єктом спадкових правовідносин, оскільки останні виникають внаслідок його смерті.

Правовий статус спадкодавця зумовлений видом спадкування. Так, у разі спадкування за заповітом спадкодавцем (заповідачем) відповідно до ст. 1234 ЦК може бути особа з повною цивільною дієздатністю. Тобто в цьому разі мова йде про особу, яка досягла повноліття (вісімнадцяти років), а також про особу, яка до повноліття набула повної дієздатності, чи якій така дієздатність була надана на підставі ст. 35 ЦК. Вказана стаття містить вичерпний перелік таких підстав: повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини. Крім цього, повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і бажає займатися підприємницькою діяльністю. У цьому разі фізична особа набуває повної цивільної дієздатності з моменту державної реєстрації як підприємця.

Якщо спадкування здійснюється на підставі положень закону, спадкодавцем може бути будь-яка фізична особа незалежно від обсягу дієздатності, віку, місця проживання та стану здоров'я.

Спадкодавцем може виступати лише фізична особа – як громадянин України, так і іноземець, або особа без громадянства, оскільки, за чинним

законодавством, іноземні громадяни й особи без громадянства користуються в Україні цивільною правоздатністю нарівні з громадянами України. Умовою визнання людини спадкодавцем є наявність у неї майна, що може переходити в порядку спадкування, оскільки за відсутності спадщини спадкування не виникає.

Натомість, юридичні особи не можуть виступати спадкодавцями в цивільних правовідносинах, оскільки ліквідація юридичної особи спадкових правовідносин не породжує та в цьому разі спадкове законодавство не застосовується.

Відповідно до ст. 1222 ЦК *спадкоємцями за заповітом і за законом можуть бути фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини.*

Спадкоємцями за заповітом можуть бути юридичні особи, держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права.

У разі спадкування фізичною особою основна вимога, яка до неї висувається, – бути живою на час відкриття спадщини. При цьому не має значення вік, стан здоров'я, місце проживання тощо. Особи, що померли раніше за спадкодавця або одночасно з ним, не можуть вважатися спадкоємцями останнього.

Примітно, що закон захищає інтереси зачатої, але ще не народженої дитини. При спадкуванні за законом зачата, але ще не народжена дитина (так звані насцітуриси (від лат. – nasciturus)) визнається спадкоємцем першої черги (ст. 1261 ЦК). Крім того, згідно з ч. 2 ст. 1298 ЦК, якщо заповіт складено на користь зачатої, але ще не народженої дитини, видача свідоцтва про право на спадщину і розподіл спадщини між усіма спадкоємцями може відбутися лише після народження дитини. Основна умова закликання до спадкування при цьому – народження дитини *живою*. Наведене правило застосовується і при спадкуванні за законом. Якщо ж дитина народилася мертвою, то спадкові

правовідносини за її участю не виникають. Держава охороняє права та інтереси зачатої, але ненародженої дитини, проте остання до народження не визнається суб'єктом права.

Усунення від права на спадкування. Не мають права на спадкування особи, які умисно позбавили життя спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців або вчинили замах на їхнє життя (ч. 1 ст. 1224 ЦК). Це правило не застосовується до особи, яка вчинила такий замах, якщо спадкодавець, знаючи про це, все ж призначив її своїм спадкоємцем за заповітом.

Не мають права на спадкування особи, які умисно перешкоджали спадкодавцеві скласти заповіт, внести до нього зміни або скасувати заповіт і цим сприяли виникненню права на спадкування у них самих чи в інших осіб або сприяли збільшенню їхньої частки у спадщині.

Не мають права на спадкування за законом батьки після дитини, щодо якої вони були позбавлені батьківських прав, і їхні права не були поновлені на час відкриття спадщини. Не мають права на спадкування за законом батьки (усиновлювачі) та повнолітні діти (усиновлені), а також інші особи, які ухилялися від виконання обов'язку щодо утримання спадкодавця, якщо ця обставина встановлена судом.

Не мають права на спадкування за законом одна після одної особи, шлюб між якими є недійсним або визнаний таким за рішенням суду. Якщо шлюб визнаний недійсним після смерті одного з подружжя, то за другим з подружжя, який його пережив і не знав та не міг знати про перешкоди до реєстрації шлюбу, суд може визнати право на спадкування частки того з подружжя, хто помер, у майні, яке було набуто ними за час цього шлюбу.

За рішенням суду особа може бути усунена від права на спадкування за законом, якщо буде встановлено, що вона ухилялася від надання допомоги спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані. Вказане правило поширюється на всіх спадкоємців, у тому числі й на тих, хто має право на обов'язкову частку у спадщині, а також на осіб, на користь яких зроблено заповідальний відказ.

§ 4. Об'єкти спадкового правонаступництва

Спадкування права на земельну ділянку. Згідно зі ст. 1225 ЦК право власності на земельну ділянку переходить до спадкоємців на загальних підставах, із збереженням її цільового призначення.

Земельна ділянка – частина земної поверхні з установленими межами, певним розташуванням, з визначеними щодо неї правами (ст. 1 Закону України «Про оцінку земель»). Необхідною умовою спадкування земельної ділянки є наявність прав щодо неї. Земельна ділянка, щодо якої у спадкодавця не було прав на час відкриття спадщини, до спадкоємців переходити не може.

Цільове призначення земель в Україні поділяється на такі категорії:

- а) землі сільськогосподарського призначення;
- б) землі житлової та громадської забудови;
- в) землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення;
- г) землі оздоровчого призначення;
- г) землі рекреаційного призначення;
- д) землі історико-культурного призначення;
- е) землі лісгосподарського призначення;
- є) землі водного фонду;
- ж) землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення.

Верховний Суд України роз'яснив, що правило ст. 1225 ЦК про те, що при переході до спадкоємців права власності на житловий будинок, інші будівлі та споруди до них переходить право власності або право користування земельною ділянкою, на якій вони розміщені, і у розмірі, який необхідний для їх обслуговування, якщо інший її розмір не визначений заповітом, необхідно розуміти так, що така ділянка переходить у власність або користування

спадкоємців, якщо їй було надано в установленому порядку, в межах, визначених при наданні, за умови, що спадкодавець не складав заповіту щодо розпорядження земельною ділянкою, належною йому на праві власності (п. 10 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування» від 30.05.2008 № 7).

Спадкодавець може передавати за заповітом частину належної йому земельної ділянки, тоді інша частина цієї ділянки спадкується за законом. У разі коли спадкодавець заповів всю земельну ділянку або її частину іншим особам, які не успадковували нерухоме майно, то спадкоємці мають право на земельну ділянку, на якій розміщено нерухоме майно, та на частину ділянки, яка є необхідною для його обслуговування, незалежно від змісту заповіту.

Однією із суттєвих особливостей спадкування земельної ділянки є участь у цих відносинах іноземців. За змістом ч. 2, 3 ст. 81 Земельного кодексу України (далі за текстом – ЗК) іноземні громадяни й особи без громадянства можуть у випадку прийняття ними спадщини набувати права власності на земельні ділянки несільськогосподарського призначення в межах населених пунктів, а також на земельні ділянки несільськогосподарського призначення за межами населених пунктів, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна, які належать їм на праві приватної власності. Іноземні юридичні особи, згідно із ч. 2 ст. 82 ЗК, можуть набувати при прийнятті спадщини право власності на земельні ділянки несільськогосподарського призначення: а) у межах населених пунктів у разі придбання об'єктів нерухомого майна та для спорудження об'єктів, пов'язаних із здійсненням підприємницької діяльності в Україні; б) за межами населених пунктів у разі придбання об'єктів нерухомого майна.

Спадкування права на вклад у банку (фінансовій установі). Згідно зі ст. 1228 ЦК вкладник має право розпорядитися своїм правом на вклад у банку (фінансовій установі) на випадок своєї смерті, склавши заповіт або зробивши відповідне розпорядження банку (фінансовій установі). Право на вклад входить до складу спадщини незалежно від способу розпорядження ним.

Заповіт, складений після того, як було зроблене розпорядження банку (фінансовій установі), повністю або частково скасовує його, якщо у заповіті змінено особу, до якої має перейти право на вклад, або якщо заповіт стосується усього майна спадкодавця.

Спадкування права на вклад у банку може виникати:

- 1) шляхом складення заповіту;
- 2) шляхом складення спеціального розпорядження банку;
- 3) на підставі загальних норм спадкування за законом.

Порядок оформлення вкладниками розпоряджень банку встановлюється Інструкцією про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах, затвердженою Постановою Національного банку України від 12.11.2003 р. № 492. Згідно з п. 7.3 зазначеної Інструкції фізична особа може зробити відповідне розпорядження банку щодо коштів, які їй належать, на випадок своєї смерті (розпорядження). Якщо розпорядження клієнта складається у формі окремого документа, то на ньому має бути зазначена дата його складання. Цей документ засвідчується підписом уповноваженого працівника банку і зберігається у справі з юридичного оформлення рахунку.

Спадкування права на відшкодування збитків, моральної шкоди та сплату неустойки. До спадкоємця переходить право на відшкодування збитків, завданих спадкодавцеві у договірних зобов'язаннях. Також до спадкоємця переходить право на стягнення неустойки (штрафу, пені) у зв'язку з невиконанням боржником спадкодавця своїх договірних обов'язків, яка була присуджена судом спадкодавцеві за його життя. Окрім цього до спадкоємця переходить право на відшкодування моральної шкоди, яке було присуджено судом спадкодавцеві за його життя.

Спадкування частки у праві спільної сумісної власності. *Спільна сумісна власність* – це власність двох або більше осіб без визначення часток кожного з них у праві власності (ч. 1 ст. 368 ЦК). Цією ознакою вона

відрізняється від спільної часткової власності, де частки кожного із співвласників визначені.

Підставами встановлення спільної сумісної власності є: укладення шлюбу; спільна праця за спільні грошові кошти членів сім'ї (ч. 3, 4 ст. 368 ЦК); передача майна у спільну сумісну власність наймача та членів його сім'ї у процесі приватизації державного житлового фонду (ст. 8 Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду»).

У разі смерті одного з подружжя виникає необхідність розмежування частки одного з подружжя у спільній сумісній власності та спадкового майна. Як зазначається у п. 4.21 гл. 10 розд. II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, при оформленні спадщини як за законом, так і за заповітом нотаріус у випадках, коли із правовстановлюючого документа вбачається, що майно може бути спільною сумісною власністю подружжя, повинен з'ясувати, чи є у спадкодавця той з подружжя, який його пережив і який має право на 1/2 частку в спільному майні подружжя. За наявності другого з подружжя нотаріус видає йому свідоцтво про право власності.

§ 5. Спадкування за заповітом

Спадкування за заповітом. Заповітом є особисте письмове розпорядження фізичної особи стосовно свого майна на випадок смерті (ст. 1233 ЦК). Право на заповіт має фізична особа з повною цивільною дієздатністю. Встановлено такі *вимоги до форми заповіту*: обов'язково складений письмово, особистий підпис заповідача, зазначення місця та часу складання, посвідчення нотаріусом чи посадовою, службовою особою в порядку, визначеному законодавством. Якщо особа не може особисто підписати заповіт, то за її дорученням та в її присутності його підписує інша особа. Складання заповіту через представника не допускається.

Заповідач може скасувати заповіт, внести до нього зміни. При цьому новий заповіт скасовує попередній повністю або частково, але не відновлює його. Порядок для скасування та зміни встановлюється той самий, що і для посвідчення заповітів. Заповідач може призначити спадкоємцем будь-яку фізичну (яка може не входити до числа спадкоємців за законом) або юридичну особу, а також державу, територіальну громаду тощо.

Деякі види заповітів окремо виділено законодавством, але до їх форми застосовуються загальні вимоги.

Заповіт з умовою. Допускається зазначення у заповіті обставин, наявність або відсутність яких обумовлює в особі виникнення права на спадкування. Такі умови мають існувати на момент відкриття спадщини, але не повинні суперечити законодавству чи моральним засадам суспільства (інакше вони визнаються нікчемними).

Заповіт подружжя. Подружжя має право скласти заповіт стосовно майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності. Після смерті одного з подружжя частка в праві власності переходить до того з подружжя, який його пережив. У випадку смерті останнього право на спадкування мають особи, визначені подружжям у заповіті. За життя чоловік/дружина має право відмовитись від спільного заповіту. У випадку смерті одного з подружжя нотаріус накладає заборону відчуження майна, вказаного у заповіті подружжя.

Секретний заповіт посвідчується нотаріусом без ознайомлення з його змістом. Він подається заповідачем у заклеєному конверті нотаріусові; на конверті має бути особистий підпис заповідача. У свою чергу нотаріус ставить на конверті свій посвідчувальний напис, скріплює печаткою, в присутності заповідача поміщає його в інший конверт, де зазначається прізвище, ім'я, по батькові, дата народження заповідача і дата прийняття цього заповіту на зберігання, та опечатує. Секретний заповіт уповноважений посвідчувати лише нотаріус. При оголошенні такого заповіту необхідна присутність двох свідків.

Недотримання вимог, встановлених до форми заповіту, тягне за собою його нікчемність, невідповідність волевиявлення заповідача його волі –

недійсність в цілому або частково (оспорюваний правочин). При цьому недійсність окремого розпорядження не має наслідком недійсність всього заповіту.

§ 6. Посвідчення заповіту

Цивільним законодавством України встановлено обов'язковість нотаріальної (чи прирівняної до неї) форми заповітів. Визнаючи припустимим тільки письмовий заповіт, законодавець вимагає, щоб вірогідність і правильність здійснення його було підтверджено адміністративним за своєю природою актом посвідчення його відповідною вказаною у законі особою.

Відповідно до ст. 1247 ЦК заповіт має бути складено письмово з визначенням місця і часу його складання, особисто підписаний заповідачем і належним чином посвідчений. Порушення установленної форми спричиняє недійсність заповіту. Заповіт є одностороннім правочином. У разі недодержання вимоги закону про нотаріальне посвідчення одностороннього правочину такий правочин є нікчемним.

Обов'язкова нотаріальна (і прирівняна до неї) форма заповіту встановлена через те, що при такому порядку посвідчення заповіту не тільки перевіряється особистість і дієздатність заповідача, але й роз'яснюються йому його права та обов'язки, забезпечується законність самого заповіту і найбільш точне вираження волі самого заповідача.

Нотаріальна форма заповіту здатна гарантувати дві важливі властивості розпорядження: по-перше, нотаріальне посвідчення забезпечує закріплення дійсності вираження волі заповідача. Система нотаріального посвідчення побудована так, щоб звести до мінімуму небезпеку всякого роду зловживань з боку осіб, зацікавлених у спадщині, усунути можливість сторонніх впливів на заповідача і, нарешті, зберегти на багато років точні дані про розпорядження, зроблене спадкодавцем. По-друге, нотаріальне посвідчення приводить до того,

що заповіт складається в найбільш ясних і відповідних закону виразах, не породжують сумнівів щодо розпоряджень заповідача.

При здійсненні такої нотаріальної дії, як посвідчення заповітів, обов'язкова участь зацікавленої особи – ініціатора (заповідача). Заповіт подається для посвідчення особисто. Посвідчення заповіту через представника, а також від імені декількох осіб не допускається.

При посвідченні заповіту встановлюється:

- особистість заповідача і його дієздатність;
- відповідність заповіту вимогам ЦК (зазначення місця і часу складання, підпис заповідача чи уповноваженої ним особи);
- відсутність у заповіті розпоряджень, що суперечать чинному законодавству;
- ясність і однозначність заповіту.

Нотаріус перед посвідченням заповіту зобов'язаний роз'яснити заповідачеві його права. Також, за загальним правилом, нотаріус зобов'язаний роз'яснити заповідачу зміст, значення і правові наслідки зробленого ним заповідального розпорядження. При посвідченні заповіту від заповідача не вимагається подання доказів, які підтверджують його право на майно, що заповідається. Нотаріус при посвідченні заповіту зобов'язаний роз'яснити заповідачу зміст ст. 1241 ЦК про право на обов'язкову частку у спадщині та зміст ст. 1307 ЦК щодо нікчемності заповіту на майно, яке є предметом спадкового договору.

Заповідач повинен особисто підписати заповіт, але якщо в силу фізичних відхилень, хвороби чи з інших причин він не може цього зробити, тоді в присутності нотаріуса чи іншої посадової особи, що вчиняє нотаріальні дії, за його дорученням та у його присутності заповіт підписується іншою особою. При цьому повинні бути зазначені причини, за яких заповідач не міг підписати заповіт власноруч.

Після підписання заповіту нотаріус зобов'язаний його посвідчити. Заповіти, складені та посвідчені, змінені або скасовані в установленому

законодавством порядку, підлягають державній реєстрації у Спадковому реєстрі в порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України.

При посвідченні заповіту подружжя обов'язково вказується майно, щодо якого складений заповіт. На бажання заповідача його заповіт може бути посвідчений при свідках.

Окреме місце серед заповітів посідає субінститут ненотаріального посвідчення заповітів. Класифікаційною ознакою заповітів, прирівнюваних до нотаріальних, є правовий статус суб'єкта посвідчення заповіту. Тобто можна говорити про наявність окремої групи заповітів, а саме – посвідчених юридичними особами через свої органи – посадових осіб (ст. 1252 ЦК). Головною ознакою для виділення означених заповітів в окрему групу (*посвідчені юридичними особами*), слугує процедура посвідчення, коли посадова особа, яка посвідчує документ, виступає як орган юридичної особи, при цьому скріплює заповіт печаткою саме юридичної особи (можливо на бланку юридичної особи). Посадові особи – це особи, які постійно або тимчасово здійснюють функції представників влади, а також які займають постійно або тимчасово на підприємствах, установах або організаціях незалежно від форм власності посади, які пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарчих зобов'язань, або які виконують такі обов'язки згідно зі спеціальними повноваженнями.

Як зазначено у ст. 1251 ЦК, якщо у населеному пункті немає нотаріуса, заповіт, крім секретного, може бути посвідчений уповноваженою на це посадовою особою відповідного органу місцевого самоврядування.

Заповіт особи, яка перебуває на лікуванні у лікарні, госпіталі, іншому стаціонарному закладі охорони здоров'я, а також особи, яка проживає в будинку для осіб похилого віку та інвалідів, може бути посвідчений головним лікарем, його заступником з медичної частини або черговим лікарем цієї лікарні, госпіталю, іншого стаціонарного закладу охорони здоров'я, а також начальником госпіталю, директором або головним лікарем будинку для осіб похилого віку та інвалідів.

Заповіт особи, яка перебуває під час плавання на морському, річковому судні, що ходить під прапором України, може бути посвідчений капітаном цього судна.

Заповіт особи, яка перебуває у пошуковій або іншій експедиції, може бути посвідчений начальником цієї експедиції.

Заповіт військовослужбовця, а в пунктах дислокації військових частин, з'єднань, установ, військово-навчальних закладів, де немає нотаріуса чи органу, що вчиняє нотаріальні дії, також заповіт працівника, члена його сім'ї і члена сім'ї військовослужбовця може бути посвідчений командиром (начальником) цих частини, з'єднання, установи або закладу.

Заповіт особи, яка тримається в установі виконання покарань, може бути посвідчений начальником такої установи.

Заповіт особи, яка тримається у слідчому ізоляторі, може бути посвідчений начальником слідчого ізолятора (ст. 1252 ЦК).

При цьому заповіти, посвідчені зазначеними вище посадовими, службовими особами прирівнюються до заповітів, посвідчених нотаріусами.

§ 7. Зміст заповіту

Зміст заповіту складає сукупність розпоряджень, що містяться в ньому, та визначається вільним вибором спадкодавця. Невипадково заповідач може не тільки призначити спадкоємця, а й позбавити права на спадкування будь-яку особу з числа спадкоємців за законом (ч. 2 ст. 1235 ЦК), скасувати та змінити заповіт (ст. 1254 ЦК) тощо. Водночас, суд не може змінити заповіт в частині призначення (підпризначення) спадкоємця, встановлення заповідального відказу і т. ін. після смерті заповідача.

За своєю правовою природою заповіт є одностороннім правочином. А тому до змісту заповіту може бути застосована ст. 203 ЦК, яка визначає загальні вимоги, дотримання яких є необхідним для чинності правочину.

Зокрема, зміст правочину не може суперечити ЦК, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам. Особа, яка вчиняє правочин, повинна мати необхідний обсяг цивільної дієздатності. Волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі. Правочин має вчинятися у формі, встановленій законом. Правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним. Правочин, що вчиняється батьками (усиновлювачами), не може суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей.

Зазвичай заповідальні розпорядження носять майновий характер, утім у заповіті можливо встановити і розпорядження немайнового характеру. Наприклад, відповідно до ст. 6 Закону України «Про поховання і похоронну справу» встановлюється право громадян на поховання їхнього тіла та волевиявлення щодо належного ставлення до тіла після смерті. Таке волевиявлення може бути виражене у згоді чи незгоді на проведення патолого-анатомічного розтину, вилучення органів та тканин тіла, побажання бути похованим у певному місці, за певними звичаями, поруч з певним раніше померлим, чи бути підданим кремації. Крім того, законом встановлено право заповідача зобов'язати спадкоємця до вчинення певних дій немайнового характеру, зокрема щодо розпорядження особистими паперами, визначення місця і форми здійснення ритуалу поховання. Заповідач може зобов'язати спадкоємця до вчинення певних дій, спрямованих на досягнення суспільно корисної мети (ст. 1240 ЦК).

§ 8. Тлумачення заповіту

Тлумачення заповіту – інтелектуально-розумовий процес, спрямований на з'ясування змісту заповіту як одностороннього правочину, з тексту якого неможливо встановити справжню волю заповідача.

За правилом ст. 1256 ЦК, тлумачення заповіту може бути здійснене після відкриття спадщини самими спадкоємцями. У разі спору між спадкоємцями тлумачення заповіту здійснюється судом відповідно до ст. 213 ЦК.

Об'єктом тлумачення є зміст заповіту. Зміст заповіту складає сукупність розпоряджень, що в ньому містяться.

Суб'єктами тлумачення заповіту виступають спадкоємці та суд. Закон визначає вичерпний перелік суб'єктів тлумачення, який не підлягає розширеному тлумаченню.

Тлумачення заповіту спадкоємцями. Результат тлумачення заповіту спадкоємцями має бути належно формалізований у вигляді *окремого документа*, зважаючи на обов'язковість результату тлумачення як для інших спадкоємців, відказоодержувачів, кредиторів, так і для нотаріуса, який має видати кожному зі спадкоємців свідоцтво про право на спадщину за заповітом. Такий документ підписується всіма спадкоємцями, що закликаються до спадкування, оскільки необхідною умовою тлумачення заповіту спадкоємцями, з огляду на зміст ст. 1256 ЦК, є відсутність спору, тобто згода кожного спадкоємця із витлумаченим текстом заповіту. Відмова хоча б одного спадкоємця підписати такий документ має наслідком відмову нотаріуса видати свідоцтво про право на спадщину та є підставою для звернення до суду щодо тлумачення заповіту в порядку ч. 2 ст. 1256 ЦК.

Витлумачений спадкоємцями заповіт за своєю правовою природою *не є договором*. Тлумачення заповіту не може бути спрямоване на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків, оскільки вони встановлені в заповіті як в односторонньому правочині. Тому документ, в якому міститься витлумачений спадкоємцями заповіт, є невід'ємною частиною заповіту та не може існувати окремо від нього.

Тлумачення заповіту судом. Суд здійснює тлумачення заповіту за наявності таких правових умов:

- 1) зміст заповіту містить суперечності, неточності, що ускладнюють розуміння останньої волі заповідача;

2) наявність спору між спадкоємцями щодо тлумачення заповіту.

Суд тлумачить заповіт відповідно загальних правил тлумачення правочину в порядку ст. 213 ЦК. Правила, за якими має здійснюватися тлумачення правочину, містяться у ч. 3, 4 ст. 213 ЦК і зводяться до наступного. При тлумаченні змісту правочину беруться до уваги однакове для всього змісту правочину значення слів і понять, а також загальноприйняте у відповідній сфері відносин значення термінів. Якщо буквальне значення слів і понять, а також загальноприйняте у відповідній сфері відносин значення термінів не дає можливості з'ясувати зміст окремих частин правочину, останній встановлюється порівнянням відповідної частини правочину зі змістом інших його частин, усім його змістом, намірами сторін. Якщо і в такий спосіб неможливо визначити справжню волю осіб, що вчинили правочин, до уваги беруться мета правочину, зміст попередніх переговорів, ustalена практика відносин між сторонами, звичаї ділового обороту, подальша поведінка сторін, текст типового договору та інші обставини, які мають істотне значення.

Тобто правила тлумачення правочину визначені законом за принципом концентричних кіл: у разі неможливості витлумачити зміст правочину шляхом використання вузького кола засобів (буквальне тлумачення), залучаються інші та інші засоби.

У той же час, наведені правила тлумачення правочину мають застосовуватися при тлумаченні заповіту з урахуванням специфіки спадкових правовідносин. Мова йде про те, що тлумачення заповіту здійснюється після відкриття спадщини, а тому заповідач об'єктивно не може брати участі в процесі тлумачення. Крім того, тлумачення здійснюється виходячи з одностороннього характеру заповіту, в якому дія лише однієї особи (заповідача) породжує права та обов'язки для інших осіб. Відтак, судом не беруться до уваги зміст попередніх переговорів, звичаї ділового обороту, подальша поведінка сторін, текст типового договору.

Слід наголосити на тому, що тлумачення заповіту судом не повинно змінювати суть волі заповідача, тобто підміняти собою сам заповіт. Суд не може перебирати на себе права власника щодо розпорядження своїм майном на випадок смерті. Тлумачення заповіту є лише інструментом з'ясування волі заповідача після його смерті (оголошення померлим). Відтак, суд, здійснюючи тлумачення заповіту, не повинен виходити за межі цього процесу та змінювати (доповнювати) зміст заповіту. Останнє має наслідком спотворення волі заповідача.

§ 9. Види заповідальних розпоряджень

Заповідальні розпорядження, що складають зміст заповіту, цілком залежать від волі заповідача.

Основним видом заповідального розпорядження є **призначення спадкоємців**. Заповідачу гарантується право призначити спадкоємцями одну або кілька фізичних осіб, незалежно від наявності у нього з цими особами сімейних, родинних відносин, а також інших учасників цивільних правовідносин. Заповідач має право призначити своїм спадкоємцем за заповітом будь-яку фізичну або юридичну особу, а також державу Україну, Автономну Республіку Крим, територіальну громаду, іноземну державу чи іншого суб'єкта публічного права.

Слід зауважити, що призначаючи спадкоємців, заповідач може як визначити частку кожного з них, так і обмежитись вказівкою на прізвища спадкоємців. В останньому випадку презюмується, що частки кожного спадкоємця у спадщині є рівними, якщо спадкодавець у заповіті сам не розподілив спадщину між ними (ст. 1278 ЦК).

Заповідач має право без зазначення причин **позбавити права на спадкування** будь-яку особу з числа спадкоємців за законом. У цьому разі ця особа не може одержати право на спадкування. Проте заповідач не може

позбавити права на спадкування осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині. Чинність заповіту щодо осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині, встановлюється на час відкриття спадщини.

У разі смерті особи, яка була позбавлена права на спадкування, до смерті заповідача, позбавлення її права на спадкування втрачає чинність. Діти (внуки) цієї особи мають право на спадкування на загальних підставах.

Різновидом розпорядження про призначення спадкоємця виступає вказівка заповідача про призначення спадкоємця на випадок, якщо зазначений у заповіті спадкоємець помре до відкриття спадщини, не прийме її або відмовиться від її прийняття чи буде усунений від права спадкування, а також у разі відсутності або невиконання умов, визначених у заповіті з умовою. Такий вид заповідального розпорядження називається **підпризначенням спадкоємця** та регулюється ст. 1244 ЦК.

Для закликаного підпризначеного спадкоємця до спадкування необхідна наявність таких умов:

1) основний спадкоємець помер до відкриття спадщини (або не прийняв її, відмовився від її прийняття, був усунений від прав на спадкування, відсутні умови на день відкриття спадщини, що містяться у заповіті з умовою);

2) підпризначений спадкоємець має пережити момент відкриття спадщини;

3) підпризначений спадкоємець має пережити момент відпадання призначеного за заповітом основного спадкоємця.

Ще одним видом заповідального розпорядження є заповідальний відказ. **Заповідальний відказ (легат) – це вид заповідального розпорядження, за яким на спадкоємця покладається обов'язок вчинити певні дії майнового характеру на користь третьої особи – відказоодержувача.**

Вимагати виконання легату після відкриття спадщини може відказоодержувач, яким можуть бути як фізична, так і юридична особа. За правилом ст. 1238 ЦК предметом заповідального відказу може бути передання

відказоодержувачеві у власність або за іншим речовим правом майнового права або речі, що входить або не входить до складу спадщини.

На спадкоємця, до якого переходить житловий будинок, квартира або інше рухоме чи нерухоме майно, заповідач має право покласти обов'язок надати іншій особі право користування ними. Право користування житловим будинком, квартирою або іншим рухомим чи нерухомим майном зберігає чинність у разі подальшої зміни їх власника.

Заповідальне покладення. *Заповідальне покладення – це вид заповідального розпорядження, за яким на спадкоємця покладається обов'язок вчинити певні дії, спрямовані на досягнення суспільно корисної мети.*

Як зазначається у ч. 2 ст. 1240 ЦК, заповідач може зобов'язати спадкоємця до вчинення певних дій, спрямованих на досягнення суспільно корисної мети. Такий вид заповідального розпорядження отримав в юридичній літературі назву «заповідального покладення», хоча законодавчо вказаний термін не закріплено.

Оскільки покладення спрямоване на здійснення суспільно корисної мети, то вимагати його виконання після відкриття спадщини можуть інші спадкоємці, організації, що зацікавлені у виконанні покладення, прокурор, органи місцевого самоврядування, громадські організації тощо.

Строк виконання заповідального покладення залежить від волі заповідача. У тому разі, коли такий строк прямо не встановлюється змістом заповіту, він має визначатися з огляду на предмет покладення.

§ 10. Право на обов'язкову частку у спадщині

Відповідно до ст. 1241 ЦК малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, непрацездатна вдова (вдівець) та непрацездатні батьки спадкують, незалежно від змісту заповіту, половину

частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом (обов'язкова частка).

Перелік осіб, які мають право на обов'язкову частку, що визначений ст. 1241 ЦК, є вичерпним і розширеного тлумачення не потребує (п. 19 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування» від 30.05.2008 р. № 7). В юридичній літературі осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині, називають «необхідними», а також «обов'язковими» спадкоємцями.

Малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років (ст. 31 ЦК).

Неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (ст. 6 СК, ст. 32 ЦК).

Непрацездатними вважаються жінки – після досягнення 55 років та чоловіки – після досягнення 60 років; інваліди I, II, III груп, незалежно від того, чи призначена їм пенсія.

Як зазначається в Рішенні Конституційного Суду України від 11.02.2014 р. № 1-рп/2014 (справа про право на обов'язкову частку у спадщині повнолітніх непрацездатних дітей спадкодавця), правом на обов'язкову частку у спадщині наділені повнолітні діти спадкодавця, визнані інвалідами в установленому законом порядку, незалежно від групи інвалідності.

Якщо неповнолітня особа набуває повної цивільної дієздатності (у разі реєстрації шлюбу особи, яка не досягла повноліття, або у випадку, якщо особа, яка досягла шістнадцяти років, працює за трудовим договором, а також якщо неповнолітня особа записана матір'ю або батьком дитини), вона також зберігає за собою право на обов'язкову частку.

У разі, якщо особа досягла пенсійного віку, але продовжує трудову діяльність, вона не позбавляється права на обов'язкову частку у спадщині. В осіб, які не досягли встановленого чинним законодавством пенсійного віку, але які мають право на отримання пенсії на пільгових підставах, право на обов'язкову частку у спадщині не виникає (п. 4 розд. 1 частини III Методичних

рекомендацій щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтв про право на спадщину та свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя, схвалених рішенням Науково-експертної ради з питань нотаріату при Міністерстві юстиції України від 29.01.2009 р.).

При визначенні розміру обов'язкової частки у спадщині беруться до уваги всі спадкоємці за законом першої черги, увесь склад спадщини, зокрема, право на вклади в банку (фінансовій установі), щодо яких вкладником було зроблено розпорядження на випадок своєї смерті, вартість речей звичайної домашньої обстановки та вжитку, вартість заповідального відказу.

За згодою особи, яка має право на обов'язкову частку у спадщині, належна їй частка визначається з майна, не охопленого заповітом. У разі незгоди ця частка визначається з усього складу спадщини.

Право на обов'язкову частку виникає лише у разі спадкування за заповітом, оскільки особи, що мають таке право, належать до спадкоємців за законом першої черги, а відтак, за відсутності заповіту (визнання його недійсним, усунення спадкоємців за заповітом від права на спадкування тощо) неодмінно закликаються до спадкування. Отже, обов'язковий спадкоємець наділений правом на спадкування у разі, якщо:

- він взагалі не вказаний у заповіті як спадкоємець;
- він прямо позбавлений права на спадкування змістом заповіту;
- частка спадщини цієї особи визначена змістом заповіту в меншому розмірі, ніж це встановлено законом.

Право на обов'язкову частку має *особистий характер*.

До обов'язкової частки у спадщині зараховується вартість речей звичайної домашньої обстановки та вжитку, вартість заповідального відказу, встановленого на користь особи, яка має право на обов'язкову частку, а також вартість інших речей та майнових прав, які перейшли до неї як до спадкоємця.

Будь-які обмеження та обтяження, встановлені у заповіті для спадкоємця, який має право на обов'язкову частку у спадщині, дійсні лише

щодо тієї частини спадщини, яка перевищує його обов'язкову частку. Мова йде, зокрема, про заповідальний відказ та заповідальне покладення.

Згідно з ч. 1 ст. 1241 ЦК розмір обов'язкової частки у спадщині *може бути зменшений судом* з урахуванням відносин між цими спадкоємцями та спадкодавцем, а також інших обставин, які мають істотне значення. Серед таких обставин Пленум Верховного Суду України називає майновий стан спадкоємця (п. 19 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування» від 30.05.2008 № 7).

§ 11. Спадкування за законом

Підстави спадкування за законом. Спадкування за законом має місце коли:

- 1) спадкодавець не залишив заповіту;
- 2) заповіт у встановленому порядку визнаний недійсним;
- 3) за заповітом заповідається лише частина спадкової маси, у такому разі частина, не охоплена заповітом, переходить до спадкоємців за законом;
- 4) якщо всі особи, вказані в заповіті, помруть до відкриття спадщини спадкодавця, відмовляться від прийняття спадщини за заповітом, будуть усунені від права на спадкування.

Черговість спадкування за законом. Спадкоємці за законом одержують право на спадкування по чергово. Кожна наступна черга спадкоємців за законом одержує право на спадкування у разі відсутності спадкоємців попередньої черги, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини або відмови від її прийняття (ст. 1258 ЦК).

Перша черга спадкоємців за законом. У першу чергу право на спадкування за законом мають діти спадкодавця, у тому числі зачаті за життя спадкодавця та народжені після його смерті, той з подружжя, який його пережив, та батьки (ст. 1261 ЦК).

Друга черга спадкоємців за законом. У другу чергу право на спадкування за законом мають рідні брати та сестри спадкодавця, його баба та дід як з боку батька, так і з боку матері (ст. 1262 ЦК).

Третя черга спадкоємців за законом. У третю чергу право на спадкування за законом мають рідні дядько та тітка спадкодавця (ст. 1263 ЦК).

Четверта черга спадкоємців за законом. У четверту чергу право на спадкування за законом мають особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини (ст. 1264 ЦК).

П'ята черга спадкоємців за законом. У п'яту чергу право на спадкування за законом мають інші родичі спадкодавця до шостого ступеня споріднення включно, причому родичі ближчого ступеня споріднення усувають від права спадкування родичів подальшого ступеня споріднення. Ступінь споріднення визначається за числом народжень, що віддаляють родича від спадкодавця. Народження самого спадкодавця не входить до цього числа. У п'яту чергу право на спадкування за законом одержують *утриманці* спадкодавця, які не були членами його сім'ї. Утриманцем вважається неповнолітня або непрацездатна особа, яка не була членом сім'ї спадкодавця, але не менш як п'ять років одержувала від нього матеріальну допомогу, що була для неї єдиним або основним джерелом засобів до існування (ст. 1265 ЦК).

Зміна черговості закликання до спадкування. Черговість одержання спадкоємцями за законом права на спадкування може бути змінена нотаріально посвідченим договором заінтересованих спадкоємців, укладеним після відкриття спадщини. Цей договір не може порушити прав спадкоємця, який не бере у ньому участі, а також спадкоємця, який має право на обов'язкову частку у спадщині. Фізична особа, яка є спадкоємцем за законом наступних черг, може за рішенням суду одержати право на спадкування разом із спадкоємцями тієї черги, яка має право на спадкування, за умови, що вона протягом тривалого часу опікувалася, матеріально забезпечувала, надавала

іншу допомогу спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані.

Спадкування за правом представлення. Внуки, правнуки спадкодавця спадкують ту частку спадщини, яка належала б за законом їхнім матері, батькові, бабі, дідові, якби вони були живими на час відкриття спадщини. Прабаба, прадід спадкують ту частку спадщини, яка б належала за законом їхнім дітям (бабі, дідові спадкодавця), якби вони були живими на час відкриття спадщини. Племянники спадкодавця спадкують ту частку спадщини, яка належала б за законом їхнім матері, батькові (сестрі, братові спадкодавця), якби вони були живими на час відкриття спадщини. Двоюрідні брати та сестри спадкодавця спадкують ту частку спадщини, яка належала б за законом їхнім матері, батькові (тітці, дядькові спадкодавця), якби вони були живими на час відкриття спадщини. Якщо спадкування за правом представлення здійснюється кількома особами, частка їхнього померлого родича ділиться між ними порівну. При спадкуванні по прямій низхідній лінії право представлення діє без обмеження ступеня споріднення (ст. 1266 ЦК).

Частка спадкоємців за законом у спадковому майні. Частки у спадщині кожного із спадкоємців за законом є рівними. Спадкування за законом – це традиційна підстава виникнення режиму спільної часткової власності між спадкоємцями. Спадкоємці за усною угодою між собою, якщо це стосується рухомого майна, можуть змінити розмір частки у спадщині когось із них. Спадкоємці за письмовою угодою між собою, посвідченою нотаріусом, якщо це стосується нерухомого майна або транспортних засобів, можуть змінити розмір частки у спадщині когось із них.

§ 12. Право на прийняття спадщини

Строки для прийняття спадщини. Для прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців, який починається з часу відкриття

спадщини (ч. 1 ст. 1270 ЦК). Якщо виникнення у особи права на спадкування залежить від неприйняття спадщини або відмови від її прийняття іншими спадкоємцями (наприклад у випадку підпризначення спадкоємця), строк для прийняття нею спадщини встановлюється у три місяці з моменту неприйняття іншими спадкоємцями спадщини або відмови від її прийняття. Якщо строк, що залишився, менший як три місяці, він продовжується до трьох місяців.

Щодо відказоодержувачів існує інше правило. Якщо протягом шести місяців з часу відкриття спадщини відказоодержувач не відмовився від заповідального відказу, вважається, що він його прийняв.

Наслідки спливу строку для прийняття спадщини. Якщо спадкоємець протягом шести місяців не подав заяву про прийняття спадщини, він вважається таким, що не прийняв її. За письмовою згодою спадкоємців, які прийняли спадщину, спадкоємець, який пропустив строк для прийняття спадщини, може подати заяву про прийняття спадщини до нотаріальної контори за місцем відкриття спадщини. За позовом спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, суд може визначити йому додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини. Як правило, цей строк не перевищує трьох місяців з моменту набрання рішенням суду законної сили.

Право на відмову від прийняття спадщини. Відповідно до ст. 1273 ЦК спадкоємець має право відмовитися від прийняття спадщини. Заява про відмову від прийняття спадщини подається нотаріусу за місцем відкриття спадщини. Відмова від прийняття спадщини, вчинена до її відкриття, не породжує правових наслідків.

Спадкоємець може відмовитися від прийняття спадщини як шляхом подання відповідної заяви до нотаріальної контори за місцем відкриття спадщини, так і шляхом юридичної бездіяльності. Так, згідно з ч. 1 ст. 1272 ЦК, якщо спадкоємець протягом строку, встановленого ст. 1270 ЦК, не подав заяву про прийняття спадщини, він вважається таким, що не прийняв її. Спосіб відмови від прийняття спадщини цілком залежить від волі спадкоємця.

За правилом ст. 1274 ЦК, спадкоємець, який не бажає прийняти спадщину, може відмовитися від належної йому частки на користь інших спадкоємців: спадкоємець за заповітом – на користь спадкоємців за заповітом, спадкоємець за законом – на користь спадкоємців за законом.

Згідно з п. 3 гл. 10 розд. II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України заява про відмову від прийняття спадщини подається спадкоємцем особисто нотаріусу за місцем відкриття спадщини у письмовій формі. Не допускається приймати заяви про відмову від прийняття спадщини, складені від імені спадкоємців їх представниками, що діють на підставі довіреностей.

У Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування» від 30.05.2008 р. № 7 зазначається, що відмова від прийняття спадщини на користь інших спадкоємців допускається лише протягом строку для прийняття спадщини. Після закінчення цього строку частка у спадщині не може бути збільшена з тих підстав, що хто-небудь зі спадкоємців відмовляється від спадщини на користь інших спадкоємців. У таких випадках особа, яка прийняла спадщину, має право розпорядитись усім або частиною майна, отриманого в порядку спадкування, шляхом відчуження її іншому спадкодавцеві за договором купівлі-продажу, дарування, міни тощо (п. 25).

Правові наслідки відмови від прийняття спадщини. Якщо від прийняття спадщини відмовився один із спадкоємців за заповітом, частка у спадщині, яку він мав право прийняти, переходить до інших спадкоємців за заповітом і розподіляється між ними порівну. Якщо від прийняття спадщини відмовився один із спадкоємців за законом з тієї черги, яка має право на спадкування, частка у спадщині, яку він мав право прийняти, переходить до інших спадкоємців за законом тієї ж черги і розподіляється між ними порівну. Вказані правила не застосовуються, якщо спадкоємець відмовився від прийняття спадщини на користь іншого спадкоємця, а також коли заповідач підпризначив іншого спадкоємця. Якщо на спадкоємця за заповітом, який

відмовився від прийняття спадщини, було покладено заповідальний відказ, обов'язок за заповідальним відказом переходить до інших спадкоємців за заповітом (як звичайне речове право), які прийняли спадщину, і розподіляється між ними порівну. Відмова спадкоємця за заповітом від прийняття спадщини не позбавляє його права на спадкування за законом.

Перехід права на прийняття спадщини. Якщо спадкоємець за заповітом або за законом помер після відкриття спадщини і не встиг її прийняти, право на прийняття належної йому частки спадщини, крім права на прийняття обов'язкової частки у спадщині, переходить до його спадкоємців (спадкова трансмісія). Право на прийняття спадщини у цьому випадку здійснюється на загальних підставах протягом строку, що залишився на прийняття спадщини. Якщо строк, що залишився, менший як три місяці, він продовжується до трьох місяців.

§ 13. Дії, які свідчать про прийняття спадщини

Подання заяви на прийняття спадщини. Спадкоємець, який бажає прийняти спадщину, але на час відкриття спадщини не проживав постійно із спадкодавцем, має подати нотаріусу заяву про прийняття спадщини (ст. 1269 ЦК). Письмова заява про прийняття спадщини подається спадкоємцем особисто. Не допускається прийняття заяв про прийняття спадщини, складених від імені спадкоємців їх представниками, що діють на підставі довіреностей (п. 3 гл. 10 розд. II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України).

Якщо спадкоємець особисто прибув до нотаріуса за місцем відкриття спадщини, нотаріальне засвідчення справжності його підпису на таких заявах не вимагається. У цьому випадку нотаріус встановлює особу заявника, про що на заяві робиться відповідна службова відмітка. Ця відмітка скріплюється підписом нотаріуса.

У разі, якщо заява, на якій справжність підпису спадкоємця не засвідчена, надійшла поштою, вона приймається нотаріусом, заводиться спадкова справа, а спадкоємцю повідомляється про заведення спадкової справи та необхідність надіслати заяву, оформлену належним чином (справжність підпису на таких заявах має бути нотаріально засвідченою), або особисто прийти до нотаріуса за місцем відкриття спадщини.

Прийняття спадщини особою, яка постійно проживала зі спадкодавцем. Спадкоємець, який постійно проживав разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом встановленого строку він не заявив про відмову від неї. Постійне проживання зі спадкодавцем має бути належним чином підтверджено. Відповідно до п. 3.22 гл. 10 розд. II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України доказом постійного проживання разом зі спадкодавцем можуть бути: довідка житлово-експлуатаційної організації, правління житлово-будівельного кооперативу, відповідного органу місцевого самоврядування про те, що спадкоємець на день смерті спадкодавця проживав разом із цим спадкодавцем.

Прийняття спадщини малолітніми, неповнолітніми, недієздатними особами та особами, дієздатність яких обмежена. Особа, яка досягла чотирнадцяти років, має право подати заяву про прийняття спадщини без згоди своїх батьків або піклувальника. Заяву про прийняття спадщини від імені малолітньої, недієздатної особи подають її батьки (усиновлювачі), опікун. Малолітня, неповнолітня, недієздатна особа, а також особа, цивільна дієздатність якої обмежена, вважаються такими, що прийняли спадщину, за відсутності заяви від їх імені про відмову від спадщини.

§ 14. Виконання заповіту

Виконання заповіту – здійснення волі спадкодавця, яка виражена в заповіті.

Призначення виконавця заповіту є одним із видів заповідальних розпоряджень. Правова мета призначення виконавця заповіту полягає у забезпеченні виконання заповідальних розпоряджень належним чином і в строк, установлений змістом заповіту, оскільки самого спадкодавця на момент виникнення правовідносин з виконання заповіту немає в живих.

ЦК присвячує виконанню заповіту окрему главу (гл. 88), норми якої складають окремий інститут спадкового права. Одним із найважливіших питань, вирішених у ній, є питання щодо суб'єктів призначення виконавця заповіту.

Відповідно до ст. 1286 ЦК заповідач може доручити виконання заповіту фізичній особі з повною цивільною дієздатністю або юридичній особі (виконавцеві заповіту).

Якщо заповіт складено на користь кількох осіб, виконання заповіту може бути доручено будь-кому з них. У тому разі, якщо заповіт складено на користь однієї особи, виконання заповіту може бути покладено на особу, яка не є спадкоємцем за заповітом.

Чинний ЦК в ст. 1286 базовим положенням визнає те, що саме заповідачу належить право на призначення виконавця заповіту. Це правило слід вважати базовим тому, що всі інші особи (спадкоємці, суд або нотаріус) можуть призначати виконавця заповіту лише в разі, якщо його не було призначено заповідачем, або якщо особа, яку було призначено заповідачем виконавцем заповіту, відмовилася від здійснення своїх повноважень або її було усунено судом від виконання заповіту.

Виконання заповіту може бути доручено як спадкоємцю за заповітом, так і спеціально призначеній особі, що не входить до кола спадкоємців – виконавцю заповіту за умови надання згоди останнім. Доцільність призначення виконавцем заповіту сторонньої особи зумовлюється тим, що спадкоємці мають юридичну заінтересованість, спрямовану на отримання

майна. Відтак, вони можуть просто ігнорувати виконання спеціальних заповідальних розпоряджень (заповідальний відказ, заповідальне покладення тощо). Натомість виконавець заповіту, який не входить до кола спадкоємців, такої заінтересованості не має. Крім того, виконавець заповіту має право на плату за виконання своїх повноважень в порядку ст. 1291 ЦК. За таких обставин призначення виконавця заповіту слід розглядати як додаткову гарантію реалізації волі спадкодавця.

ЦК передбачає чотири *способи призначення виконавця заповіту* – безпосередньо заповідачем (ст. 1286), спадкоємцями (ч. 2 ст. 1287), судом за позовом одного із спадкоємців (ч. 3 ст. 1287) та нотаріусом (ст. 1288).

Вичерпний перелік повноважень виконавця заповіту встановлено ст. 1290 ЦК. ***Повноваження виконавця заповіту – це сукупність обов’язків виконавця заповіту, направлених на виконання заповідальних розпоряджень.***

Виконавець заповіту зобов’язаний: 1) вжити заходів щодо охорони спадкового майна; 2) вжити заходів щодо повідомлення спадкоємців, відказоодержувачів, кредиторів про відкриття спадщини; 3) вимагати від боржників спадкодавця виконання ними своїх зобов’язань; 4) управляти спадщиною; 5) забезпечити одержання кожним із спадкоємців частки спадщини, яка визначена у заповіті; 6) забезпечити одержання частки у спадщині особами, які мають право на обов’язкову частку у спадщині.

Заповідач має право визначити у заповіті те майно (в натурі або у грошах), яке виконавець заповіту має право одержати зі складу спадщини як плату за виконання своїх повноважень. Якщо розмір плати не визначений заповідачем, він може бути визначений за домовленістю виконавця заповіту та спадкоємців, а в разі спору – судом.

Спадкоємці наділені правом контролювати дії виконавця заповіту. В тому разі, якщо спадкоємцями є малолітні, неповнолітні, недієздатні особи або особи, цивільна дієздатність яких обмежена, контроль за виконанням заповіту

здійснюють батьки (усиновлювачі), опікуни, піклувальники, а також орган опіки та піклування.

Виконавець заповіту, незалежно від того, ким його було призначено, має право відмовитися від здійснення своїх повноважень. Він зобов'язаний негайно повідомити спадкоємців, а також інших осіб, щодо яких він повинен був вчинити певні дії, про відмову від здійснення своїх повноважень. Однак виконавець заповіту не може відмовитися від здійснення своїх повноважень у разі необхідності вчинення невідкладних дій, зволікання з якими загрожує завданню збитків спадкоємцям.

Відповідно до ст. 1294 ЦК, повноваження виконавця заповіту тривають до повного здійснення волі спадкодавця, яка виражена в заповіті.

§ 15. Оформлення права на спадщину

Спадкоємець, який прийняв спадщину, може одержати свідоцтво про право на спадщину. *Свідоцтво про право на спадщину* – це документ установленого зразка, що видається державним нотаріусом за особистою письмовою заявою спадкоємця на підтвердження факту прийняття спадщини, а також є правовстановлюючим документом щодо майна, вказаного в ньому.

Свідоцтво про прийняття спадщини видається лише тим спадкоємцям, які належним чином прийняли спадщину. Якщо спадщину прийняло кілька спадкоємців, свідоцтво про право на спадщину видається кожному з них із визначенням імені та часток у спадщині інших спадкоємців. Відсутність свідоцтва про право на спадщину не позбавляє спадкоємця права на спадщину.

Для видачі свідоцтва про право на спадщину нотаріус встановлює: 1) факт смерті і час відкриття спадщини; 2) коло спадкоємців; 3) факт прийняття ними спадщини; 4) сукупність прав та обов'язків, що становлять спадкову масу.

Отримання спадкоємцем, який прийняв спадщину, свідоцтва про право на спадщину відповідно до ст. 1296 ЦК є правом, а не обов'язком спадкоємця. У зв'язку з цим Верховний Суд України наголосив на тому, що відсутність у спадкоємця свідоцтва про право на спадщину не може бути підставою для відмови у відкритті провадження у справі (п. 27 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування» від 30.05.2008 р. № 7).

Строк видачі свідоцтва про право на спадщину. Свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення шести місяців з часу відкриття спадщини. Якщо заповіт складено на користь зачатої, але ще не народженої дитини, видача свідоцтва про право на спадщину і розподіл спадщини між усіма спадкоємцями може відбутися лише після народження дитини. До закінчення строку на прийняття спадщини нотаріус може видати спадкоємцеві дозвіл на одержання частини вкладу спадкодавця у банку (фінансовій установі), якщо це викликано обставинами, які мають істотне значення. Наприклад, це стосується безумовних витрат на догляд, медичне обслуговування, поховання спадкодавця.

Внесення змін до свідоцтва про право на спадщину та його анулювання. За згодою всіх спадкоємців, які прийняли спадщину, нотаріус за місцем відкриття спадщини може внести зміни до свідоцтва про право на спадщину. На вимогу одного із спадкоємців за рішенням суду можуть бути внесені зміни до свідоцтва про право на спадщину. У вищеназваних випадках нотаріус видає спадкоємцям нові свідоцтва про право на спадщину.

Визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину. Свідоцтво про право на спадщину визнається недійсним за рішенням суду, якщо буде встановлено, що особа, якій воно видане, не мала права на спадкування, а також в інших випадках, встановлених чинним законодавством, щодо визнання правочинів недійсними.

§ 16. Спадковий договір

Відповідно до ст. 1302 ЦК, *за спадковим договором одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача.*

Сторони спадкового договору – набувач та відчужувач.

Відчужувач – це особа, після смерті якої майно переходить до набувача, а за життя вправі вимагати від останнього виконання своїх розпоряджень. Відчужувачем за спадковим договором можуть бути три категорії осіб – подружжя, один з подружжя, інші особи.

Набувач – це особа, яка зобов'язується виконувати розпорядження відчужувача і до якої після смерті останнього переходить майно відчужувача. Набувачами за спадковим договором можуть бути як фізичні, так і юридичні особи.

Спадковий договір у порядку ст. 1304 ЦК укладається в письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню. У разі недодержання сторонами спадкового договору вимоги ст. 1304 ЦК про нотаріальне посвідчення цього договору, він вважається нікчемним (ст. 220 ЦК).

Набувач у спадковому договорі може бути зобов'язаний вчинити певну дію майнового або немайнового характеру до відкриття спадщини або після її відкриття. Спадщина відкривається смертю особи або оголошенням її померлою.

Спадковий договір є *одностороннім, відплатним та консенсуальним.*

Консенсуальний характер спадкового договору виражається в тому, що договір вважається укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору.

Спадковий договір є відплатним, оскільки опосередковує перехід права власності від відчужувача до набувача.

Односторонній характер спадкового договору виражається в тому, що на одну сторону за цим договором (набувача) покладено обов'язок виконувати розпорядження відчужувача, а інша сторона (відчужувач) наділена правом вимагати від набувача виконання своїх розпоряджень. Таким чином, одна сторона за договором має тільки обов'язок, інша – тільки право.

Згідно зі ст. 1306 ЦК, предметом спадкового договору може бути майно, яке належить подружжю на праві спільної сумісної власності, а також майно, яке є особистою власністю будь-кого з подружжя. Спадковим договором може бути встановлено, що в разі смерті одного з подружжя спадщина переходить до другого, а в разі смерті другого з подружжя його майно переходить до набувача за договором. За загальним правилом, установленим ст. 60 СК, майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловіку на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу). Особистою власністю дружини, чоловіка є: 1) майно, набуте нею, ним до шлюбу; 2) майно, набуте нею, ним до шлюбу, але на підставі договору дарування або в порядку спадкування; 3) майно, набуте нею, ним за час шлюбу, але за кошти, які належали їй, йому особисто (ст. 57 СК).

Забезпечення виконання спадкового договору спрямовано на захист інтересів сторін договору і здійснюється різними способами. Зокрема, для забезпечення виконання спадкового договору, на майно, визначене у спадковому договорі, нотаріус, який посвідчив цей договір, накладає заборону відчуження. Заповіт, який відчужувач склав щодо майна, вказаного у спадковому договорі, є нікчемним.

Відчужувач має право призначити особу, яка буде здійснювати контроль за виконанням спадкового договору після його смерті. У разі відсутності такої особи контроль за виконанням спадкового договору здійснює нотаріус за місцем відкриття спадщини.

Спадковий договір може бути розірвано судом на вимогу однієї із сторін у разі невиконання іншою стороною своїх обов'язків за договором. Проте, це не позбавляє сторони можливості розірвати спадковий договір за взаємною домовленістю без звернення до суду. В цьому випадку розірвання спадкового договору вчиняється у такій самій формі, що й укладення договору, тобто у письмовій формі з обов'язковим нотаріальним посвідченням.

